

Polsk-danske kulturelle forbindelser i 16. til 18. århundrede

Af Kazimierz Slaski

Professor K. Slaski fra Det polske Videnskabsakademis historiske institut i Poznan præsenterer de foreløbige resultater af sin forskning i de dansk-polske kulturelle forbindelser. Artiklen har især værdi som en materialesamling, idet en mængde kilder, der i Danmark er svært tilgængelige eller helt utilgængelige, er benyttet. Artiklen er et forstudie til et større værk, der forventes at udkomme i Polen om et par år.

I den senere tid har man med øget interesse forsket i de kulturelle forbindelser mellem Polen og de skandinaviske lande. De fleste har imidlertid interesseret sig for de polsk-svenske kontakter, medens forbindelserne med Danmark hidtil kun i ringe grad har været undersøgt; det gælder især for de noget ældre perioder. Derfor kan det være rimeligt at betragte de forbindelser der har været mellem de to lande i perioden fra 16. til 18. århundrede. Men artiklens snævre rammer sætter dog en grænse for det, der kan omtales¹.

For øjeblikket er det de kunstneriske forbindelser, der er bedst undersøgt. Som en følge af kong Sigismund I.s (1506–1548) ægteskab med Bona Sforza, født hertuginde af Milano, nåede den italienske renaissance Polen noget tidligere end Danmark. Et særlig højt niveau nåede musikken, hvor italiensk indflydelse forbandt sig med lokal tradition. Musikanter og sangere fra Polen var højt vurderet i de skandinaviske lande. Således skrev Hans Valkendorf til sin bror Erik i forbindelse med Christiern II.s planlagte besøg i Norge 1515: »Er thet swo ath myn Herres Nadæ haffver ingenn Sangere, tha wore thet meget got, ath Hans Nadæ lod hente the aff Lybke eller nogen aff Danskenn . . .«. Regninger fra det danske hof omtaler 1570 en sækkepiber fra Königsberg, Anders Duday, der formentlig var af polsk oprindelse².

Christian IV var interesseret i at hverve polske musikanter til sit eget

1. Forfatteren har et større arbejde om de kulturelle forbindelser mellem Polen og de skandinaviske lande under forberedelse. Det er udarbejdet ved Det polske videnskabsakademis historiske institut og planlægges afsluttet 1974.

2. A. H a m m e r i c h: *Dansk Musikhistorie indtil ca. 1700*. 1921. S. 54 og 124; *Kancelliets Brevbøger 1566–1570*. 1896. S. 593.

kapel. Således nævnes i regningerne 1601 en sum på 100 daler, der i Gdańsk (Danzig) blev udbetalt til nogle instrumentalister. I årene 1604–1607 fik nogle italienske musikere fra Sigismund III.s kapel tilladelse til at overgå til den danske konges tjeneste³.

I de første tiår af 17. århundrede figurerede blandt medlemmerne af Christian IV.s kapel også de polske instrumentalister Georg Borowski og Adam Picherow, trompeteren Christopher Sieciński (Zetzinski) samt sangerne Georg Hasenburski og Casper Agricola. I Danmark var polske lutspillere og organister særlig ansete. Den allerede nævnte Picherow, der ved siden af musikken også beskæftigede sig med instrumentbygning, var en slags impresario, der hvervede polske talenter. Han skaffede både Sieciński og den mest fremragende af de polske musikere, der virkede i Danmark, Michael Krakowita til København. Den sidstnævnte, der måske er identisk med et medlem af Sigismund III.s kapel af samme navn, kom i 1633 til Danmark. Ud over at være musiklærer for de kongelige børn samt hoforganist havde Krakowita overopsynet med orgelbygning på slottene Frederiksborg, Kronborg og Haderslevhus. I familien Rosenkranz' regninger fra Rosenholm 1639 er der en sum, der er betalt til en polak for reparation af de små orgeler, måske var denne mester netop Krakowita⁴.

I anden halvdel af 17. og i 18. århundrede var de polsk-danske kontakter inden for musikken sjældnere, om end de ikke helt ophørte. Således var danzigeren Kasper Foster, der i 1641 var dirigent for det kongelige kor i Warszawa, omkring 1660 aktiv som kapelmester ved Frederik III.s hof, og han hvervede sit bysbarn Ernest Hinsch til dette kapel. Her arbejdede på samme tid den polske konges hofmusiker Frantz Franck⁵.

I 18. århundrede har vi blandt musikerne i det kongelige kapel i København kun to, hvis navne gør en polsk oprindelse sandsynlig: klarinet-spilleren Vincens Wannierzowski (1794–1802) og fagotspilleren Simon Sikora (1790)⁶. Vi ved dog intet nærmere om dem.

Michael Krakowitas tradition blev fortsat af Daniel Wróblewski, hvis familie stammede fra Ełk (Lyck) i Østpreussen, og som bosatte sig i Danmark 1770. Han blev hurtig kendt som orgelbygger. Blandt andet byggede

3. *Kancelliets Brevbøger 1596–1602*. 1913. S. 621; W. Czaplinski: *Pryczynki do dziejów mecenatu artystycznego Zygmunta III*, i *Sarmatia Artististica*. Księga pamiątkowa ku czci Prof. W. Tomkiewicza. Warszawa, 1968. S. 96–97; *Słownik Muzyków Polskich*. Bd. 1. Kraków 1964. S. 221, 226.

4. A. Hammerich: op. cit., s. 172; *Sophie Brahes Regnskabsbog 1627–1640*, udg. H. Paulsen og J. Hvidtfeldt. 1955. S. 202.

5. *Słownik Muzyków Polskich*, bd. 1, s. 142; *Res Polonicae ex Archivo Regni Daniae*, II, ed. C. Lanckorońska & G. Steen Jensen, Elementa ad Fontium Editiones. Bd. 20. 1969. Nr. 238, 1671.

6. N. Friis: *Det kongelige kapel*. 1948. S. 329–330.

han orglerne til kirken i Nysted (1777) og til slotskirken i Skanderborg (1800) ⁷.

Lige så tydeligt kan man konstatere de polsk-danske forbindelser inden for arkitektur og bildende kunst. Indflydelsen fra den nederlandske barok, der var meget stærk i Danmark, virkede også i Polen. Den flamske arkitekt Anton van Obbergen, der blandt andet planlagde Kronborgs ombygning, flyttede senere til Gdańsk, hvor vi skylder ham en række fremragende bygningsværker, såsom fæstningen i Weichselmünde (1587), rådhuset i Den gamle by (1587–1595) og Tøjhuset (1602–1605). Christopher Marselis, der var født i Polen i en familie af nederlandske emigranter, arbejdede ved fyrst Stanisław Herakliusz Lubomirski's hof. Han var i Danmark i årene 1703 til 1719, hvor han medvirkede ved bygningen af Frederiksberg slot samt projekterede en række palæer i København ⁸.

I 17. århundrede træffer vi en del malere og tegnere fra Polen i Danmark. I Køge slog Bartholomæus Paproccki sig ned; han malede epitafiet over familien Schytte i Nykøbing Falster (1649) og et præsteepitafium i Fakse (1651) samt albertavlen i Køge kirke. En anden maler af polsk oprindelse, Dawid Czernik (Tschernig), der stammede fra Schlesien, arbejdede i Kraków og Brzeg (Brieg) og omkr. 1664 også i Danmark. Efter J. Steen Jensens undersøgelser kender vi helt godt Johan Simon Łobaczyński's levnedsløb. Han bosatte sig sidst i 17. århundrede i Helsingør, hvor en del af hans billeder er bevaret i Vor Frue kirke.

Man bør ligeledes nævne, at den kendte tegner Jeremias Falck efter i nogle år at have opholdt sig ved dronning Christina af Sveriges hof i 1655 kom til København. Han udførte der nogle kobberstik af forskellige stormænd ⁹.

Undertiden fandt de politiske kontakter mellem Danmark og Polen også udtryk inden for kunsten. Således udførte den københavnske guldsmed Jørgen Mortensen 1643 et sølvhestetøj, som Christian IV sendte den polske konge, Władysław IV, som gave. I forbindelse med de polske forbundstroppers ophold i Danmark under Svenskekrigene 1658–1659 er der bevaret nogle kunstneriske mindesmærker. Hertil hører f. eks. de to por-

7. N. Friis: *Orgelbygning i Danmark*. 1949. S. 167, *Dansk biografisk Leksikon*. Bd. 24. 1944. S. 322–323.

8. *Weilbachs Kunstnerleksikon*, red. M. Bodelsen og P. Engelstoft. Bd. 2, 1949. S. 343. Marselis' betydning som arkitekt er større end hidtil antaget, se Jan Steenberg: *Levende barok*, 1971. S. 104 og 115 (oversætterens anmærkning).

9. Smstds., bd. 2, s. 524, bd. 3, 1952, s. 425; E. Iwanoyko: *Jeremiasz Falck Polonus*. Poznań 1952. S. 7; E. Rastawiecki: *Słownik rytmików polskich*. Poznań, 1886. S. 16, 85–93; J. Steen Jensen: *Jan Szymon Łobaczyński*, i *Biuletyn Historii Sztuki*. Bd. 28. Warszawa. 1967. S. 532–535.

trætter af den polske hærfører Stefan Czarniecki, der udførtes i Århus af den holstensk-gottorpske hofmaler Broder Mathiesen. En anden slags mindesmærke, der dog nu for længst er gået til grunde, var de epitafier i Århus domkirke og Kolding Sct. Nikolaj kirke, der blev opsat over omkomne polske krigere ¹⁰. Man kan sikkert regne med, at de undersøgelser, der nu er påbegyndt, vil give yderligere eksempler på de kunstneriske forbindelser mellem de to lande.

Reformationen havde stærk indflydelse på de øvrige intellektuelle forbindelser mellem de to lande. Som en følge af reformationen var Danmark og Polen inden for hver sit ideologiske område, og det fik en ufordelagtig virkning på disse kontakter.

Den højere gejstlighed i Polen tog i anden halvdel af 16. århundrede aktiv del i de pavelige forsøg på at genvinde de skandinaviske lande for katolicismen. De vigtigste arnesteder for denne aktivitet var jesuiterkollegierne i Braniewo (Braunsberg) og Wilno. Disse skolars høje niveau og deres stipendier tiltrak elever fra de skandinaviske lande, indtil de danske og svenske myndigheders skrappe bestemmelser satte en stopper for rejser dertil.

I årene 1578–1694 studerede der i Braniewo i alt 24 studenter fra Danmark, incl. Holsten og Gotland. Matrikelen i Wilnos jesuiterakademi fra årene 1585–1650 viser 15 danske navne; men mange er gengangere fra Braniewo ¹¹. Derimod er der et overraskende ringe antal danske studenter på andre polske læreanstalter. På akademiet i Kraków studerede kun et par danskere i 17. århundrede, hvad man ganske vist kan forklare med, at denne i sin tid fortjente skole nu var i forfald. Mere forbløffende er det ubetydelige antal danske navne blandt eleverne på de ellers videnskabeligt velmeriterede protestantiske gymnasier. Således er der i matriklen fra gymnasiet i Elbląg (Elbing), der dækker årene 1535–1772, kun én dansk elev (ca. 1691–1700), men hele 29 svenskere ¹².

Derimod var det hyppigere, at unge polske protestanter studerede på

10. H. C. Bering Liisberg: *Christian den Fjerde og guldsmedene*, 1929. S. 211; W. Drecka: *Materialy do ikonografii Stefana Czarnieckiego*, i *Biuletyn Historii Sztuki*. Bd. 15. 1953. S. 67–74; J. Steen Jensen: *Polske begravelser i Århus og Kolding 1659*, i *Århus Stifts Årbøger*. Bd. 60. 1967. S. 72–81, tillæg smstds., bd. 61. 1968. S. 141–142.

11. N. Friis: *Danske og norske studerende i Braunsberg 1578–1798*, i *Personalhistorisk Tidsskrift*. Bd. 84/85, 14. rk. 6. bd. 1964–1967. S. 192–196; J. Poplatek: *Wykaz alumnów seminarium papieskiego w Wilnie*, i *Ateneum Wilńskie*. Bd. 11. 1936. S. 218–222.

12. M. Pawlak: *Dzieje gimnazjum elbląskiego 1535–1772*. Olsztyn. 1972, S. 88, tabel nr. 3; matriklerne for gymnasierne i Gdańsk og Toruń er i trykken.

universitetet i København. Således nævner fortegnelsen 1611–1714 15 studenter, hovedsagelig fra Vestpreussen. Efter navnene at dømme, var det hovedsagelig tyskere; man træffer dog også folk af polsk oprindelse, således Povl Lemprynski (1636), Mathias Skrodzki (1646), Tomas Galeski (1655), Johan Malina (1670) samt endelig Povl Pomian Pessarovius (1693); sidstnævnte kom dog fra Østpreussen ¹³.

Udviklingen af de videnskabelige forbindelser mellem Danmark og Polen i 16. og 17. århundrede blev i alvorlig grad hæmmet af de religiøse modsætninger. De ortodokse kredse ved Københavns universitet var utrygge ved enhver kontakt med »papisterne«, derfor var deres forbindelser i almindelighed begrænset til de protestantiske intellektuelle i Polen. Først i oplysningstiden begyndte den religiøse faktor at miste sin betydning.

Trods disse ikke alt for gunstige forhold kom det dog til personlige kontakter mellem lærde i de to lande, og nedenfor skal der nævnes nogle eksempler.

Tycho Brahe sendte i 1584 sin elev Elias Olafson Morsianus Cimber til Frombork (Frauenburg) for at bringe overensstemmelse mellem sine egne beregninger over ekliptikas krumning og de resultater, der i sin tid var opnået af Kopernikus i hans laboratorium i Frombork. Med velvillig bistand fra domkapitlet udførte Cimber de nødvendige observationer. Ved bortrejsen fik han som gave fra kapitlets dekan, Johan Hanovius, et portræt af Kopernikus samt et redskab, der blev kaldt »instrumentum paralacticum ¹⁴«.

Ole Worm interesserede sig ivrigt for de heldige resultater, som kong Władysław IV.s hoflæge, Andreas Kneffel fra Elbląg havde nået, og han korresponderede i denne forbindelse med Henrik Köster, som underrettede ham om Kneffels arbejde. I et brev til Rasmus Bartholin 1648 nævner Ole Worm et eksperiment, der var gjort af en polak, men desværre uden at navngive ham. Denne havde med kemiske midler fået ændret farven hos levende blomster ¹⁵.

Danzigerastronomen Johannes Hevelius havde ligeledes videnskabelige

13. S. Birket Smith: *Kjøbenhavns Universitets-Matrikel*. Bd. 1. 1890. S. 109–329. Bd. 2. 1894. S. 18–387; B. Nadolski: *Wyjazdy młodzieży gdańskiej na studia zagraniczne w XVII wieku*, i *Rocznik Gdański*. Bd. 24. 1965. S. 197, 201, 208.

14. J. Pagaczewski: *Duńska ekspedycja astronomiczna na Warmię w roku 1584*, i *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*. Olsztyn. 1964. Nr. 1 (83), s. 21–38.

15. *Breve fra og til Ole Worm*, udg. H. D. Schepelern under medvirken af H. Friis Johansen. Bd. 3. 1968. Nr. 1301, 1371, 1375, 1575.

kontakter med Danmark. Der eksisterer et brev fra ham til en anonym dansk lærd, hvor han underretter ham om fremskridtene i sit arbejde og om branden i sit observatorium. Hevelius sendte 1679 et eksemplar af sidste del af sit værk »Machina Coelestis« til Christian V. og bad samtidig kongen om hjælp til genopbygningen af observatoriet ¹⁶.

Georg Seger fra Toruń studerede medicin i København 1652–1655 og forsvarede der sin doktordisputats. Efter at have været et år i London vendte han igen tilbage til den danske hovedstad og var igennem nogle år assistent hos Thomas Bartholin. I dette tidsrum offentliggjorde han nogle medicinske arbejder, som skaffede ham anerkendelse. Efter ca. 1659 at have forladt Danmark udgav Seger i Lüneburg en tysk oversættelse af sin mesters hovedværk.

Benedikt Figh, senere præst ved Vor Frue kirke i Gdańsk, var ligeledes nogle år i København. Han interesserede sig for Thomas Bartholins arbejder og blev gode venner med J. Bremer. – I 1697 fik Johan Jakob Woyt fra Elbląg den medicinske doktorgrad ved Københavns universitet ¹⁷.

Stanisław Lubieniecki (1623–1675), der var leder af socinianerne eller De polske brødre, fandt en overgang asyl i Danmark efter at være blevet udjaget sammen med sine fæller fra Polen; de beskyldtes for at samarbejde med svenskerne. Under sine ophold i København (1661–62, 1667–68) blev denne fremragende intellektuelle inviteret til Frederik III.s hof og havde der disputer med universitetsprofessorerne og repræsentanter for den lutheranske gejstlighed. Lubieniecki dedicerede flere af sine værker til kongen, således de dogmatiske værker »Veritatis primevae compendium« (1661) og »Veritatis primevae prodomus« (1662) samt et udførligt værk om kometer, »Theatrum Cometicum«, udgivet 1668. Efter Frederik III.s død udgav han også et mindeskrift (1670). Man kan nævne endnu et værk fra Lubienieckis hånd, der er forbundet med Danmark, nemlig det panegyriske skrift »Gluckstadia vera Tychopolis«, skrevet 1667 i anledning af hertug Christian Albrecht af Gottorps giftermål med Frederik III.s datter. Det indeholder også meget om genealogi og om byens historie. Lubieniecki vedligeholdte sine videnskabelige kontakter med mange danske lærde, Johan Melchior Røtlin, Rasmus Bartholin og Villum Lange ¹⁸.

16. Rigsarkivet, Kbhvn. TKUA Alm. del 56. Breve fra ... »lærde mænd«. Johannes Hevelius til Christian V, 30. okt. 1697; Kgl. Bibliotek, Kbhvn. Håndskr. Böll Brevsaml. U 4° nr. 433.

17. B. Nadolski: op. cit., s. 197–198, 208.

18. K. E. Jørdt-Jørgensen: *Stanisław Lubieniecki*. Göttingen. 1968. S. 63–76, 84, 94, 103, 108, 158–161 og samme: *De antitrinitariske kollokvier i København i februar 1661*. Kirkehistoriske Samlinger. 1973. S. 46–86; J. T a z b i r: *Stanisław Lubieniecki*. Warszawa. 1961. S. 129–130, 157, 169–180, 254, 276.

Også Kazimierz Tyszkiewicz, ætling af en indflydelsesrig litauisk familie og forhenværende biskop i Samogitien, havde kontakter med danske intellektuelle. Der er bevaret et værk, som han dedicerede til rigshofmester Joachim Gersdorf (1657) og et memoriale til Erik Eriksen Pontoppidan, præst i Antvorskov, hvor han med filosofiske grunde forklarer, hvorfor han forkastede sine forfædres tro¹⁹.

En betydelige videnskabelig autoritet i de skandinaviske lande opnåedes af Johan Herbinius, der stammede fra en polsk lærerfamilie i Byczyna (Pitschen) i Schlesien. Som professor ved gymnasiet i Bojanów blev han 1665 sendt til Frederik III for at få økonomisk støtte til den nyligt grundlagte skole. Under opholdet holdt Herbinius forelæsning på universitetet om den lutheranske kirkes stilling i Polen. Forelæsningsen blev vel modtaget, og under sit andet ophold i København 1670 havde den polske videnskabsmand forelæsninger om verdens største katarakter og om Paradis' beliggenhed. Disse dissertationer blev, ligesom en beskrivelse af Michael Korybut Wiśniowieckis valg til polsk konge, trykt i Danmark. Herbinius var også nogle år i Sverige, hvor han fik æresdoktorgraden ved Upsala universitet²⁰.

Polens økonomiske forfald efter svenskekrigenes ødelæggelser bevirkede, at mange unge mennesker ikke kunne finde ansættelse i landet efter deres eksaminer. Blandt andre finder vi en række læger fra Polen, som studerede eller praktiserede i Danmark. Den mest fremragende var Johan Friedrich Bachstrøm, professor ved gymnasiet i Toruń, som 1723 erhvervede doktorgraden ved Københavns universitet på den første videnskabelige undersøgelse om årsagerne til marelokken. Man kan også nævne Johan Anton Ciechanowski fra Gdańsk (død 1801), som fra 1794 praktiserede i København som militærkirurg og dernæst var lærer i naturvidenskab ved pastor Christianis institut²¹.

I oplysningstiden udviklede der sig både i Skandinavien og i Polen en historieforskning, der var støttet på en kritisk analyse af kilderne. Videnskabsmændene nøjedes ikke mere med at arbejde i deres studereværelser, men foretog undersøgelser både ude i landet og i udlandet. Således rejste den danske historiker Jakob Langebek 1754 i selskab med svenskeren N. R. Brocman til østersølandenes arkiver og biblioteker for at søge ma-

19. Kgl. Bibliotek, Kbhvn. Håndskr. Gl. Kgl. Saml. 4°, nr. 1479; Böll. Brevsaml. U. Fol. 371-372.

20. K. Estreicher: *Bibliografia Polska XV-XVIII w.* Bd. 18, Kraków. 1901. S. 125, 128; *Polski Słownik Biograficzny*. Bd. 9, Kraków. 1961. S. 437.

21. K. Carøe: *Den danske lægestand 1479-1900*. Bd. 1. 1909. S. 7. Bd. 3, 1905. S. 36.

teriale til de skandinaviske landes historie. Blandt andet besøgte de jesuiterkollegiet i Braniewo og samlingerne i Elbląg og Gdańsk. Den danske videnskabsmand aflagde også besøg hos den kendte historiker Gotfried Lengnich, med hvem han diskuterede spørgsmålet om navnet Danzigs angivelige danske oprindelse. Langebek udnyttede den viden, han samlede under sine rejser, i sit monumentale værk »Scriptores Rerum Danicarum Medii Aevi« og i sit diplomatarium; det er ikke så sjældent, at han påberåber sig polske kilder.

P. F. Suhm, Langebeks medarbejder og efterfølger, interesserede sig også for Polens historie. Under et møde i Videnskabernes Selskab 1782 holdt han foredrag om Galicien. Det blev trykt i noget udvidet form, og Suhm gav en udførlig geografisk-historisk beskrivelse af provinsen, indtil den ved Polens første deling 1772 tilfaldt Østrig²².

Også fra polsk side blev der optaget umiddelbar kontakt med Danmark. Biskop Józef Załuski, grundlæggeren af det berømte offentlige bibliotek i Warszawa, var 1730 i København, hvor han søgte efter håndskrifter, der havde forbindelse med Polens historie. Under sit ophold havde han lejlighed til at indlede et samarbejde med Ludvig Holberg, idet han oplyste ham om sit eget land og dets historie.

Kong Stanisław Augusts bibliotekar Jan Baptisty Albertrandy foretog 1789 og 1790 på den polske konges vegne indgående undersøgelser i Københavns samlinger. Vi skylder ham en interessant beskrivelse af hovedstaden og dens seværdigheder. Albertrandy interesserede sig også for de danske landsbyer efter landboreformerne, som han bedømte ret kritisk.

I Gdańsk havde »Die Naturforschende Gesellschaft« nære kontakter med videnskabsmænd i Danmark og Norge (f. eks. Abraham Kall, Carl Deichmann m. fl.), idet man udvekslede bøger og oplysninger. I Selskabets korrespondance fra årene 1779–1786 omtales der forbindelser med kunst-kammerforvalteren i København, L. Spengler og konkyliologen J. H. Chemnitz, der leverede Selskabet en række genstande til samlingerne²³.

22. Jacob Langebeks utrykte rejsebeskrivelse findes i Kgl. Bibliotek, Kbhvn.; jfr. også *Breve fra Jacob Langebek* udg. H. F. R. Rørdam. 1895. Nr. 104 og 167; P. F. Suhm: *Om Galicia og Ludomeria*, i Nye Samling af det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter. Bd. 2. 1783. S. 471–509. – Blandt Langebeks erhvervelser må nævnes vokstavlebogen fra Gdańsk, ca. 1440, nu i Nationalmuseets 2. afdeling, København. Se G. Galster: *Ein Danziger Wachstafelzinsbuch* aus dem 15. Jahrhundert, i *Zeitschrift für Ostforschung*. Bd. 8. 1959. S. 231–259.

23. D. Janocki: *Lexicon derer itztlebenden Gelehrten in Polen*. Bd. 2, Breslau. 1755. S. 32; K. W. Wójcicki: *Archiwum domowe do dziejów literatury krajowej*. Warszawa. 1856, heri J. Ch. Albertrandys breve til Pius Kiciński, s. 137–177 – forfatteren behandler Albertrandys rejse til Danmark i en artikel i

Den gensidige interesse i nabolandet på den anden side af Østersøen afspejles også i publicistisk virksomhed. Man vil kunne finde meget i de hidtil lidet undersøgte samlinger af aviser, småtryk og lejlighedsskrifter. Af danske skrifter om polske sager kan man f. eks. nævne en beskrivelse af striden mellem Sigismund Vasa og hans farbror Karl (IX) fra 1598; andre omtaler de polsk-kosakiske hæres sejr over russerne ved Konotop 1659 og J. R. Patkuls henrettelse 1706 efter ordre af Karl XII ²⁴.

I Danmark var man også meget interesseret i kongevalget efter Jan Sobieskis død 1696 ²⁵, religionsstridighederne i Toruń og Assessorialrettens uretfærdige dom 1724–25 ²⁶ samt i sammensværgelsen i Bar mod kong Stanisław August Poniatowski 1771 ²⁷.

Den danske opinion i 17. og 18. århundrede var kritisk indstillet over for adelens selvrådighed og centralmagts svaghed, der var karakteristisk for datidens Polen. Genklang af sådanne synspunkter kan man finde i tidens flyveskrifter, således i »Judicia de electionis principis Saxoniae . . .« (1697) og hos Ludvig Holberg »En sandfærdig ny vise om Peder Paars«, hvor Discordia efter at have bragt uro på universitetet drager til den polske rigsdag. Også i sine historiske værker var Holberg kritisk indstillet

Historiske Meddelelser om København 1973 (i trykken); Biblioteka PAN, Gdansk. Mscr. nr. 2251.

24. *Kaart oc sandru Beretning om hues sig begiffuit . . . udi den næste forgangen Høst Aar 1598 met den Krigshandel oc Oprør imellom Kong. Maïtt aff Polen oc Hertug Karls F. N. udi Sverige . . .* prentet i Kjøbenhaffn aff Matz Vingaard A. 1599; *Gründliche und warhaffte Relation von dem glücklichlichen Siege . . . welchen Gott Kgl. Maj. zu Polen und Schweden etc. . . bey der Stadt Konotop gegen die Moscowiter verlihen hat, Kopenhagen 1659*; Kgl. Bibl., Kbhvn. Håndskrifter. Ny Kgl. Sam., nr. 4212,4° og 2776,4°, Lorentz Hagens Beretning.
25. Kgl. Bibl., Kbhvn. Håndskr. Thott, nr. 1381,4°, De Aarsager hvorfor ei maate udvælges en fransk Prinds til at være Konge i Polen; smstds., Rostgaard nr. 2704,4°. S. 231–232, *Judicia de electione Principis El. Saxoniae in Regem Poloniae ex Eclogia Virgilii mutuata*; i Karen Brahes bibliotek, Odense, findes en dansk oversættelse af *Judicia*, sign. nr. C I, 13.
26. Blandt de mange beretninger om processen i Toruń kan man nævne: *Omstendelig Beretning om hvis angaaende dend til Thorn d. 16 Jul. 1724 opreiste Tumult hidindtil er foreløben, tillige med Dommen og Executionen*, Kbhvn., december 1724; *Dansk Oversættelse af dend væmodige Supplique som de syv nu henrettede Borgere i Thorn, da de vare fordømde til Døden for deres Endeligt have ladet afgaae til Hs. Kgl. Maj. af Polen*, Kbhvn. 1725; *Oversættelse af det Brev som til Hs. Kgl. Maj. af Pohlen er afgaaen fra Magistraten i Dantzic d. 24. Nov. 1724, for de udi Thoren til døde fordømte Indvaanere*, 1725.
27. (Peder Topp Wandal:) *Udførlig Beretning om det afskyelige Mord som skulde være begaaet paa Hs. Kgl. Maj. af Pohlen i Warschau den 3. Nov. 1771*. 1772; (W. V. Chr. v. Reitzenstein:) *Gedanken bey Gelegenheit der wundervollen Errettung Ihro Maj. des Königs von Pohlen Stanislaus Augustus aus den Händen derer sich zusammen gerotteten Mörder*. Kbhvn. 1772.

mod Adelsrepublikens regeringsform og specielt mod »liberum veto«²⁸.

I 16.–18. århundrede var Danmark Polens naturlige allierede i konflikterne med Sverige. Derfor fulgte man i Polen også med opmærksomhed, hvad der skete i Danmark. Man har således i en af tidens så almindelige brevsamlinger, der kunne tjene til mønster for anden korrespondance (*silva rerum*), et »Brev fra hertug Sigismund af Østrig til den danske konge [Christian IV.]s datter Lucretia«; i en anden samling har man et memoriale, der var opstillet i forbindelse med det foreslåede dansk-polske forbund sidst i 1600-tallet²⁹.

I en af samlingerne er der nogle beretninger om den dansk-svenske krig i Norge 1644. Et latinsk tryk udgivet i Warszawa 1658 beskrev udførligt fredsforhandlingerne og Kronborgs belejring. En anden beretning fortæller om Københavns belejring 1659 og freden med Sverige. Struensee og processen imod ham vakte livlig interesse i Polen³⁰.

De indre forhold i Danmark var undertiden genstand for polske politikeres og publicisters taler. Repræsentanter for adelsdemokratiet, der gik imod enhver form for styrkelse af kongemagten, påberåbte sig gerne følgerne af Christiern II.s despotiske styre, som førte til, at Sverige gjorde sig selvstændigt, og til kongens fald. En af de ledende adelstribuner, Stanisław Orzechowski, viste i sin tale 1553, at der bortset fra Polen ikke var et eneste virkelig frit land og tilføjede: »Hvad siger Danmark? Hvorledes kan det rose sig af sin frihed? Vi ser, hvorledes det efter Christierns forjagelse tumler omkring på bølgerne som et skib uden styrmand³¹.«

Christiern II.s regering blev ligeledes udnyttet dramatisk. Stykker om dette emne blev således spillet på jesuitterkollegiets teater i Toruń (1684) og på piaristkollegiet i Warszawa (1723); begge stykker blev trykt. Piaristerne benyttede også emner fra Danmarks sagnhistorie: Historien om Svend Haraldsen (1724)³².

Adelspolitikere i Polen var meget interesseret i de skandinaviske stænders kamp med monarkiet og indførelsen af enevælden. Et udtryk for dette

28. L u d v i g H o l b e r g: Samlede skrifter, udg. C a r l S. P e t e r s e n. Bd. 1. 1913. S. 343–355. Bd. 2, 1914. S. 60, 778.

29. Biblioteket i Muzeum Czartoryskich, Kraków, Mscr. nr. 1657, IV, p. 398; Biblioteket i Ossolineum, Wrocław, mscr. nr. 408, II, p. 241–249.

30. Ossolineum, mscr. nr. 224, II, s. 477–478, 481–484, 503–519, 541–542, 551–552; smstds., nr. 189, II (nu gået til grunde); K. E s t r e i c h e r: *Bibliografia*, bd. 28, 1909, s. 44, om Kronborgs belejring; Biblioteket i PAN, Kraków, mscr. nr. 652.

31. S. O r z e c h o w s k i: *Wybór pism*, udg. J. S t a r n a w s k i, Biblioteka Narodowa. Ser. I, nr. 210. Wrocław m. m. 1972. S. 102.

32. K. E s t r e i c h e r: *Bibliografia*. Bd. 14. 1896. S. 209. Bd. 18. 1898. S. 268. Bd. 30. 1934. S. 78.

er to værker, der tilskrives Jan Jakub Potulicki, og som blev udgivet anonymt 1701. Det første er en fri oversættelse af René de Vertots bog »Histoire des Révolutions de Suede«, Paris 1695/96 og omtaler Sveriges befrielse fra det danske herredømme. Oversætteren kritiserer Christiern II.s grusomheder, men påviser samtidig at Gustav Vasas udspekulerede indførelse af det arvelige monarki var ildevarslende for Polen. Det andet værk er en bearbejdelse af Molesworths beskrivelse af Danmark på grundlag af den franske oversættelse »État du Royaume du Danemark tel qu'il estoit en 1692«; Amsterdam 1695. Også denne bogs tendens er at vise polakkerne faren ved enevælden med eksempel i det danske statskup 1660. Bogen blev ret populær i den periode, hvor man prøvede at reformere den polske regeringsform, således at den ligefrem kom i to nye udgaver (1752 og 1756/57) ³³.

Inden for rammerne af en kort artikel kan man ikke fremstille alle aspekter af de kulturelle kontakter mellem Danmark og Polen i den periode, hvor Adelsrepublikken eksisterede, ej heller kan man nå mere definitive konklusioner. Både Danmark og Polen lå i udkanten af datidens latinske kulturverden, og derfor søgte man i de to lande snarere inspiration i kulturens hovedcentre, d. v. s. i Italien og Vesteuropa, og ikke hos naboen på den anden side af Østersøen. Tilhørsforholdet til de to fjendtlige religiøse lejre virkede i længere tid hæmmende på videnskabelig tankeudveksling. Ikke desto mindre viser allerede de hidtidige forskningsresultater, at omfanget af de indbyrdes kulturelle forbindelser var mere vidtstrakt, end man hidtil har antaget. De vigtigste formidlere var inden for videnskaben det oplyste borgerskab i Vestprøjsen og intellektuelle fra den polske protestantiske lejr, og inden for kunsten var det de to landes hoffere og delvis byerne i Vestpolen. Yderligere undersøgelser vil sikkert bidrage til belysning af hele omfanget af de kulturelle bånd mellem de to folk.

(Oversat af Jørgen Steen Jensen)

33. K. Estreicher: *Bibliografia* Bd. 18. 1901. S. 219–220. Bd. 24. 1913. S. 180; jfr. også A. Jensen: *Svenska bilder i polska vitterheten*. Stockholm. 1904. S. 14 ff.